
Měnící se vztahy průmyslově vyspělých zemí s rozvojovým světem

Josef Lysoněk

Ve své stati se budu zabývat otázkami ekonomického růstu a rozvoje v průmyslově vyspělých a v rozvojových zemích a změnami jejich postavení ve světové ekonomice. Budu stručně rozebírat některé problémy ekonomického rozvoje v těchto skupinách zemí, zvláště v rozvojovém světě. Částečně se zmíním i o významu hospodářských vztahů České republiky s rozvojovými státy a nakonec pojednám o možnostech, jak pro jejich udržení a rozvíjení využít i rozvojové pomoci.

1. Diferencující se postavení a úloha rozvojových regionů ve světové ekonomice

Mezi ekonomikami a zeměmi světového hospodářství probíhá diferenciacce, za níž se stal technologický pokrok s neustálými inovacemi nejdůležitějším faktorem ekologicky zdravého hospodářského růstu, a tím též sociálně-ekonomického rozvoje.¹ Regiony a centra světového hospodářství vykazují odlišná tempa růstu, prodělávají od 80. let výrazněji rozdílný ekonomický rozvoj, a to za cyklických výkyvů, které jsou v mnoha směrech značně ovlivněny dlouhodoběji působícími strukturálními faktory. *Zvláště jednotlivé oblasti rozvojového světa měly od 70. let a hlavně v 80. letech hodně diferencovaný hospodářský rozvoj.*

Průmyslově vyspělé země a skupiny ekonomik se rovněž dostaly do více či méně hluboké recese, která začala koncem 80. let a na začátku 90. let a která u většiny z nich odeznívá s postupujícím oživením teprve až ke konci první poloviny této dekády. *Jak probíhaly růstové a rozvojové tendence v polarizujících se skupinách rozvojového světa? Pouze východoasijské nově industrializované země (NIZ), nověji též charakterizované jako dynamické ekonomiky (VADE), dokázaly po dlouhou dobu udržovat vysoká tempa růstu. Na druhé straně některé latinskoamerické země oživily hospodářský růst až ke konci 80. let a zvláště na začátku 90. let. Většina subsaharských zemí stagnovala v ekonomickém růstu a rozvoji a mnohé z nich zaznamenaly hluboký pokles v agregátním ukazateli, tj. v hrubém domácím produktu. Tyto země měly velmi nízká tempa růstu hrubého domácího produktu ve srovnání s asijskými ekonomikami. Rozvojové země jako celek zvýšily tedy tempo růstu především díky zmiňovaným asijským ekonomikám. Jejich podíl na hrubém domácím produktu na jednoho obyvatele se ve srovnání s jeho úrovní dosahovanou v zemích Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) zvýšil v průměru z 22 procent v roce 1973 na 28 % ke konci 80. let. Všechny ostatní rozvojové oblasti a seskupení rozvojového světa, včetně států východní Evropy, zaznamenaly pokles tohoto podílu a ukazatele.²*

Mezi jednotlivými rozvojovými zeměmi a jejich skupinami se prosazovaly na jedné straně silné růstové tendence, a to zejména u asijských států a u části latinskoamerických ekonomik, na druhé straně se však prosazovaly i stagnační trendy, a to též v rozvoji. Současný vývoj je mnohem rozmanitější, vykazuje větší a významnější rozdíly tempa růstu

mezi subregiony. Ukazuje se, že při analýze rozvojových zemí a jejich rozdělení na ekonomiky s vysokým, středním a nízkým růstem v rámci studií Mezinárodního měnového fondu, byly vysoké růstové tendence podmíněny zejména následujícími faktory:

- značně vyššími mírami úspor,
- vyššími mírami investic, zvláště významně vyššími mírami podílů soukromých investic k hrubému domácímu produktu,
- efektivnějším financováním investic prostřednictvím domácích investičních zdrojů,
- proexportním zaměřením ekonomik, dvakrát vyššími vývozními výkony ve srovnání s rozvojovými zeměmi s nízkým ekonomickým růstem.³

2. Postavení průmyslově vyspělých a rozvojových zemí ve světovém hospodářství a v mezinárodním obchodě

Ekonomický růst ve většině rozvojových zemí je v cyklických fázích vzestupu zpravidla spojen s růstovými trendy v průmyslově vyspělých zemích, obrat mezinárodního obchodu mnohdy předstihuje přírůstky hospodářství mezi skupinami zemí, regiony atd. Avšak nemusí tomu tak být u podílů rozvojových zemí na celkových globálních ukazatelích.

Přes dvě třetiny obratu světového obchodu se realizují mezi průmyslově vyspělými státy. Na začátku 90. let to bylo zhruba 72 % celkových světových vývozů a 72,2 % dovozů. Podíl rozvojových zemí na celkovém světovém vývozu se snížil ve srovnání s úrovní na začátku 80. let z 25,2 % na 22,4 % v roce 1990 a za stejné období se snížil též podíl průmyslově vyspělých států na vývozech rozvojových zemí do jejich oblastí z 25,1 % na 22,4 % v roce 1990. Zvýšila se však vzájemná výměna ve vývozech mezi rozvojovými zeměmi z 26,5 % na 32,5 %.⁴

Význam trhů rozvojových zemí i vzájemné výměny zboží zřejmě roste. Podle nedávných odhadů Mezinárodního měnového fondu naznačený vývoj vztahů v obchodu ukazuje, že se relativní podíl rozvojových zemí na tvorbě celkového světového produktu, vyjádřený v hodnotě parity kupní síly, může zvyšovat a ke konci 90. let by měl dosáhnout až 40 % tohoto globálního agregátního ukazatele. Tyto skutečnosti nejenom potvrzují probíhající diferenciaci v rozvojovém světě, ale jistě též prohlubující se úlohu jednotlivých rozvojových zemí i jejich skupiny jako celku ve světové ekonomice. Vytváření podmínek pro hospodářský růst v obou velkých blocích zemí, v rozvojových zemích i podmínek pro sociální rozvoj a potlačení chudoby při zajištění trvale udržitelného ekologicky zdravého růstu bude prioritou pro 90. léta a pro 21. století.⁵

Mělo by tomu být tak i proto, že v roce 1990 bylo přes 1,1 mld. lidí z rozvojových zemí chudých, a to z celkového počtu asi 3,8 mld. obyvatel. Tyto nedávné vývojové tendence byly přisuzovány též pomalému ekonomickému růstu. 1,2 mld. lidí, tj. asi jedna pětina světové populace, žije za méně než jeden americký dolar denně. Přibližně 800 milionů až jedna miliarda lidských bytostí každý den hladoví, 40 000 dětí denně umírá z podvýživy a 1,5 mld. obyvatel Země nemá pitnou vodu a přístup ke zdravotnickým službám.⁶

Jakým směrem se bude ubírat vývoj „nového světového řádu“ za těchto vývojových tendencí? Některé odhady předpovídají, že v roce 2050 bude na světě asi 10 mld. obyvatel a že z přírůstku 5 mld. se narodí asi 90 % právě v rozvojovém světě.

Rozvojový svět se bude tedy potýkat – a my pravděpodobně a zprostředkovaně do určité míry s ním – z hlediska globalizujícího se mezinárodního prostředí s mnohými jinými rozvojovými problémy budoucnosti. Budou to staré i nové jevy spojené s životním prostředím, s nemocemi, s etnickými, kmenovými, sociálními a jinými konflikty, které mohou propuknout v jeho regionech. Z toho zcela jasně vyplývá, že musíme změnit naše chápání i myšlení, jaký nový svět bychom chtěli my a naši další světoobčané budovat.

Ne všechny ukazatele růstu a rozvoje byly a jsou v rozvojovém světě tak chmurné až černé. Rozvojový svět prodělal během posledních dekád hluboké změny. Mnohé tamní státy měly tak zrychlený růst a rozvoj, že se dostaly až na hranici přeměny v rozvinuté průmyslové ekonomiky. Jsou to např. asijské tygři, zvláště pak Korejská republika. Také

Mexiko se stalo členem OECD, a to přes některé problémy růstu a rozvoje, překonávání současné finanční a peněžní krize, tedy i důvěry v dosud vyzvedávaný „mexický model“ přeměn a rozvoje. I když v mnoha rozvojových zemích bylo pomalé tempo tvorby hrubého domácího produktu, byly jich desítky, které dosáhly dobrých výsledků. Projevilo se to zejména při srovnávání výsledků s některými rozvinutými průmyslovými zeměmi za analogického stadia jejich historického vývoje. Zároveň dokázaly reálně zlepšit svou životní úroveň. V tomto smyslu bychom měli spíše hovořit o východoasijských, některých latinskoamerických a ropu vyvážejících rozvojových zemích. Mnohé z nich dokázaly po tzv. zelené revoluci v 60. letech překonat podvýživu, hlad, a to zejména v oblastech jižní Asie, v Číně atd.⁷

3. Některé směry řešení

Je zřejmé, že potřebujeme zkoumat problémy, hledat a nalézat řešení politických i jiných konfliktů na základě subregionálních a regionálních přístupů, a to v úzké shodě s cíli světového společenství a OSN. Avšak ne všechny naděje a očekávání mohly být naplněny po skončení studené války. Ještě nebyly plně zhodnoceny „výsledky – zisky trvalého míru“, které by mohly umožnit uvolnění zdrojů z dřívějších studenovělečnických činností na investice a na pomoc rozvojovému světu. Jisté nebyla tato dividenda z očekávaného míru v mnoha případech realizována.

4. Jaké jsou předpoklady vytváření podmínek pro růst a rozvoj?

Pět prognostických center ve svých dlouhodobých předpovědích ukazuje, že ekonomický růst v zemích OECD může být do roku 2000 v průměru kolem 3 %.⁸ Dokonce i pesimistický scénář Světové banky předpokládá průměrný růst kolem 2,2 % a optimistický asi 2,9 %. Další odhady počítají do roku 2000 asi s 2,8–3,2 %. Taková tempa ekonomického růstu v hlavních centrech světové ekonomiky jsou považována za relativně mírná, avšak pro země, které ještě donedávna prožívaly dost hlubokou stagnaci a recesi, jsou dostatečná. Je však třeba si uvědomit, že jediné taková či vyšší tempa růstu ve většině průmyslových států mohou s růstem v dynamičtějších ekonomikách rozvojových zemí se středními příjmy přispět k vytváření nového hospodářského a obchodního prostředí a též k oživení a růstu ekonomik v ostatních oblastech rozvojového světa. Makroekonomické strukturální reformy a stabilizace ekonomik v rozvojovém světě budou základními faktory nezbytných změn a budoucího rozvoje v převážné většině rozvojových zemí.

Ekonomický růst, úspory a rozvojová pomoc. K faktorům, které za určitých podmínek mohou určit objem rozvojové pomoci, a tak ovlivnit i hospodářský růst a sociální rozvoj v nejpotřebnějších rozvojových zemích, jistě patří vytváření čistých zdrojů pro finanční převody. Tento faktor se týká hlavně nejsilnějších ekonomik světového hospodářství, které v současnosti vytvářejí asi dvě třetiny celkových světových úspor. V této souvislosti vznikají i starosti s jejich tvorbou a s výkyvy v návaznosti na cyklický vývoj růstu ve zmíněných ekonomikách. To by rovněž mohlo znamenat snížení přílivu globálních úspor pro uspokojení zvýšené poptávky po nich a na investiční zdroje pro 90. léta a pro 21. století. V tomto smyslu existují velké obtíže. Mnoho rozvojových zemí nemá dostatečný přístup k soukromým zdrojům kapitálu, k úvěrům, k půjčkám na trzích obchodních bank atd. Hlavními příjemci finančních zdrojů z komerčních kapitálových trhů jsou většinou dynamicky se rozvíjející rozvojové země, např. VADE, některé nově industrializované země nové generace, Čínská lidová republika a některé latinskoamerické státy. Rozdílná výše úrokových sazeb na jednotlivých kapitálových trzích láká svou marží zvláště krátkodobé a dost pohyblivé toky kapitálu. Takové toky kapitálu mohou v některých případech být přínosem pro rozjetí finančních transakcí a dalších ekonomických činností. Ale z hlediska krátkodobosti (někdy až vysokého přílivu a ještě rychlejšího odlivu, kdy nestačí k jeho pokrývání ani relativně vysoké mezinárodní rezervy) a velké rizikovosti mohou –

jako v případě finanční krize v Mexiku – vyvolat až řetězou reakci. Mexiko však má zvláštní postavení mezi státy OECD i jako „bývalá“ rozvojová země a člen NAFTA.⁹

Relativní nedostupnost k soukromým finančním, úvěrovým a jiným zdrojům i vliv mexické krize mohou však ovlivnit vytváření dalších potíží. Ty se mohou odrazit v klesající míře světových úspor a hrubých domácích investic. V takových případech by mohly být postiženy mnohé rozvojové země, i když jejich celkové požadavky jsou relativně malé ve vyjádření celkových světových úspor či světového hrubého produktu.¹⁰ Pro tyto účely získávají největší podíl z celkových zdrojů latinskoamerické a východoasijské země se středními příjmy. Zvýšená poptávka se nyní projevuje u nově industrializovaných zemí, hlavně v dříve uváděných rozvojových oblastech (např. Indonésie, Thajsko, ale také Čínská lidová republika, Mexiko, Argentina a další).

Je však též zřejmé, že i těmito trendy jsou nejvíce postiženy země subsaharské Afriky, některé v jižní Asii a v Latinské Americe. Omezený přístup k zahraničním finančním zdrojům v důsledku klesající míry úspor vede též ke snižování hrubých investic, opět zvláště v postižených oblastech subsaharské Afriky a Latinské Ameriky. Dynamické ekonomiky a některé další země, které již založily svá vývozně orientovaná průmyslová odvětví a využívají zahraniční obchod ke své expanzi na domácích i vnějších trzích, mají lepší podmínky při soutěži o finanční zdroje. U většiny ekonomik je růst příjmů obyvatel a společnosti hlavním faktorem určujícím vznik soukromých a dalších úspor, a to platí obecně též pro rozvojové země. Výše uvedené faktory vcelku naznačují, že není příliš důvodů pro optimistické očekávání větších přílivů mezinárodních soukromých a jiných finančních zdrojů do ekonomik potřebných zemí. Taková tendence může pokračovat i v 90. a dalších letech.

Je prokázáno, že míra globálních úspor i investic silně a rozhodně ovlivňuje výsledky tvorby hrubého domácího produktu a hrubého národního produktu. Země s průměrnými nejvyššími dlouhodobými mírami investic měly také lepší dlouhodobé výsledky v ekonomickém růstu, ve vnějších bilancích apod, jak jsme se již zmínili o konstatování IMF Survey.¹¹

Očekává se, že soukromé i veřejné úspory budou stagnovat, pokud nedojde k významným rozpočtovým úpravám a změnám v nejsilnějších a nejvýkonnějších ekonomikách, především ve skupině G-7. Mj. to může znamenat, že disproporce mezi požadavky na investice a disponibilními zdroji úspor z 80. let se v 90. letech a v následujících dekadách ještě zvýší. Tato disproporce dosahovala v 80. letech ročně kolem 50–100 mld. \$, což se přibližně rovná výši ročních dodatečných prostředků potřebných pro rozvojové země. Celková disproporce se rovná asi 0,7 % hrubého národního produktu průmyslově vyspělých zemí, což představuje v podstatě cíl stanovený pro poskytování rozvojové pomoci v této výši rozvojovým zemím a proti současné úrovni toků je přibližně dvakrát vyšší.

Dodatečné finanční zdroje pro potřebné oblasti světového hospodářství byly vykalkulovány podle cíle očekávaného a potřebného průměrného ročního ekonomického růstu. Mnohé z těchto odhadů ukazují, že pravděpodobně nejnáročnější požadavky budou mít země východní Evropy a státy Společenství nezávislých států, i když mezi jednotlivými odhady existují dost velké rozdíly. Nižší požadavky se rýsují u subsaharských zemí, nejnižší u asijských států a relativně vyšší mohou být v Latinské Americe a v karibské oblasti.¹²

Pro vytváření potřebných zdrojů budou vedle zmiňovaných rozpočtových úprav u skupiny G-7 nutné také rozsáhlé škrtky u výdajů u vojensky silných států, tedy i u SNS, zvláště u těch zemí, které jsou vybaveny jadernými zbraněmi. Je to otázka naplnění cílů vyplývajících ze skončení studené války – realizovat co nejúčinnější pokles ve vojenských výdajích, a to též u mnoha rozvojových zemí, které jsou často největšími nákupci zbraní z průmyslových států. U mnoha rozvojových zemí vojenské výdaje neklesají, ale naopak rostou. Proto i v tomto směru existují reálné možnosti k posílení a zlepšení spolupráce ve vztazích Sever–Jih a Jih–Jih při realizaci rozvojových cílů. Spolupráce se musí přirozeně projevit také v oblasti regionální a globální bezpečnosti i jejich garancí ve prospěch všech států.

Objevují se též nové iniciativy ve prospěch získávání nových kanálů pro utváření investičních zdrojů. Jednou z nejzajímavějších je návrh vycházející z OECD, aby se uzavřela mnohostranná dohoda o investicích. O tomto návrhu by se mělo jednat na květnovém zasedání ministrů této organizace. Nedostatek finančních zdrojů pro tvorbu fondů hrubých investic, dohoda o vytváření nových toků a zajištění přístupu k nim by mohly podpořit další a rychlejší liberalizaci finančních trhů a obchodu, než tomu bylo dosud. Takový postup směřující k další globalizaci trhů má podporu i současné americké administrativy. Liberalizace obchodu a investic má vysokou prioritu též ve vztazích USA s rozvojovými zeměmi, ale nyní se zároveň soustřeďuje i na Evropskou unii, která zůstává pro Spojené státy nadále největším vývozním trhem a nejrychleji rostoucím v obchodě s high-tech výrobky. Představitelé USA i Evropské unie shodně ukazují, že by dohoda měla překročit běžný rámec finanční spolupráce. Měla by zajistit přístup kapitálovým společnostem k plně konvertibilním měnám, zabezpečit repatriaci zisků atd. a osvobodit je od zbytečně škodlivých požadavků vůči aktivitám v hostitelských zemích. Evropsko-americká obchodní komora např. tlačí na uzavření multilaterální dohody, jež by zakotvila stejné zacházení pro filiiální cizích finančních, bankovních a investičních společností, jaké mají národní firmy. Jedná se též o sjednocení daňového zacházení, ochrany a převodů technologií a intelektuálního vlastnictví. Určité starosti vyvolávají možnosti vzniku výjimek, ale ty byly a jsou zachyceny i ve výsledcích Uruguayského kola GATT.¹³

Řešení jevů, které zatěžují rozvoj na obou stranách spektra diferencujícího se vyspělého a rozvojového světa, se ukazuje stále nezbytnější. Rozvinutější ekonomiky mohou v rámci svého potenciálu, výkonnosti a tvorby zdrojů přispět k vytváření příhodnějšího mezinárodního ekonomického prostředí a k podpoře trendů, jež budou aktivními faktory rozvoje globalizujícího se světa.

5. Česká republika a hospodářské vztahy s rozvojovými zeměmi v kontextu pomoci

Začátek 90. let zaznamenal velké změny ve vnějších ekonomických vztazích bývalé ČSFR a pak České republiky. Tato skutečnost byla mj. potvrzena přesunem převažujícího podílu hodnotového objemu českého zahraničního obchodu ze zemí bývalého východního bloku na státy s vyspělou tržní ekonomikou. Tyto státy měly podíl 57,7 % na obratu obchodu v roce 1993 (za osm měsíců roku 1994 to bylo 61,0 %) a s většími dovozy do České republiky.

V zahraničním obchodě s rozvojovými zeměmi se projevuje dlouhodobě klesající tendence, která pokračovala i od začátku 90. let, hlavně u dovozů. Mezi 25 vybranými největšími obchodními partnery byly z rozvojových zemí Čína na 14. místě v roce 1993, Tchaj-wan na 19., pak následovalo Turecko a Hongkong a na 24. místě byl Egypt.¹⁴

Vzájemný obchod s rozvojovými zeměmi vykazuje historicky většinou vyšší české vývozy než dovozy. Asijské, africké a v menší míře i některé latinskoamerické rozvojové země přispívají k vytváření kladného salda obchodní bilance s touto skupinou zemí. Z velké části pak napomáhají též k ovlivňování celkové obchodní i platební bilance, k utváření aktiv z příjmů z vývozu. České vývozy jsou charakterizovány převažujícími dodávkami zboží ze skupin 6–8 SITC (Mezinárodní standardní obchodní klasifikace a jejích dodatků). Z rozvojových zemí převážně dovážíme suroviny, základní produkty, polotovary a v menší míře i některé hotové výrobky. Tato zbožová struktura se příliš neliší od ostatních rozvinutých ekonomik, které s rozvojovými zeměmi obchodují. Je však zřejmé, že tyto ekonomiky odtud dovážejí mnohem více skupin hotových výrobků a ve srovnatelně několikanásobně vyšších objemech než Česká republika.

Za současných konkurenčních a obchodních podmínek, včetně úvěrových, jsou některé investiční celky, zařízení a strojírenská kusovina lépe prodejné v rozvojovém světě. Např. v Brazílii je asi jedna pětina cementu vyráběna v cementárnách, jejichž zařízení bylo dodáno Přerovskými strojírnami a dalšími českými podniky. Některé výrobky a strojírenská

zařízení mají možnost – po pokrytí určitých výrobních a jiných nákladů – najít spíše a mnohdy jediné odbyty v rozvojových zemích. V těchto vztazích však existují další faktory, které jsou např. ve srovnání s Rakouskem poněkud rozdílné. Hodnotový objem rakouského zahraničního obchodu s rozvojovými zeměmi je dvakrát až třikrát vyšší než u České republiky. Podíly vývozu a dovozu jsou však jen o něco málo vyšší na rakouské straně. Přitom však Rakousko využívá pro své národní obchodní zájmy také vázanou rozvojovou pomoc, která v případě technické pomoci dosáhla výše kolem 52,6 % a patřila k podílově nejvyšším mezi členskými zeměmi Výboru pro rozvojovou pomoc (DAC) OECD.¹⁵

Ve druhé polovině 80. let mělo Československo kolem stovky obchodních partnerů mezi zeměmi rozvojového světa, v roce 1992 se jejich počet zvýšil asi na 155. Mezi asijskými zeměmi jich bylo 35, mezi africkými 51, mezi latinskoamerickými a v karibské oblasti 51 a mezi zeměmi Oceánie 19. Avšak u jednotlivých států byl objem obrátů, vývozu a dovozu zcela rozdílný. Mnohé z nich jsou dosud dobrým obchodním partnerem České republiky, a tak přispívají k budování jejího dobrého jména.

Během dlouhého období hospodářských a politických vztahů s rozvojovým světem české a slovenské společnosti postavily tisíce investičních, výrobních celků, továren, energetických komplexů, dodaly mnoho strojírenské kusoviny, zaškolily tisíce technických pracovníků, odborníků, kvalifikovaných dělníků apod. V našich školách, ústavech, institucích a továrnách si zvyšovali kvalifikaci experti, kteří mnohdy dosud udržují dobré vztahy s Českou republikou. Využití všech těchto pozitivních faktorů, jakož i negativních zkušeností bude ke společnému prospěchu obou partnerů a cennou devízou pro další rozvíjení vztahů. Vztahy vyspělých ekonomik s rozvojovými jsou většinou spojovány také s nástroji, které je mohou různými způsoby podporovat a rozvíjet, upevňovat postavení na trzích apod. V rámci průmyslově vyspělých zemí a mezinárodních organizací, jako je např. i OECD, sehrávají důležitou úlohu fondy, určené na různé druhy rozvojové spolupráce a pomoci. Tyto procesy a faktory spolupráce se dotýkají určitou měrou i České republiky.

6. Jakou rozvojovou pomoc může Česká republika poskytnout rozvojovému světu?

Rozvojová pomoc, která může být poskytována postupně též za podmínek, jež jsou pro ni vytvářeny v České republice, je spojena s řadou mnoha hospodářských, politických, vnitřních i vnějších aspektů, jako je tomu i u dalších zemí. Její poskytování by mělo být bráno v úvahu v celé její komplexnosti, hlavně i ve srovnání s ekonomikami, společnostmi a státy přibližně stejných struktur a parametrů. Půjde zejména o možnost a schopnost vytvořit skutečně adekvátní podmínky pro produkování potřebných zdrojů pro pomoc a o jejich účinnou alokaci.

Kde bychom mohli hledat potřebné příklady, srovnatelné s českými podmínkami? Studie a materiály mezinárodních ekonomických a finančních organizací, jak již bylo zdůrazněno výše, vyzvedávají nutnost tvorby čistých finančních a jiných zdrojů disponibilních k převodům do rozvojových zemí. Již jsme se zmínili o Rakousku. Ale ve srovnání s rakouským hospodářstvím je efektivnost výstupů v některých parametrech u české ekonomiky nižší. Je tomu tak např. nejen při tvorbě celkového hrubého domácího produktu a na jednoho obyvatele, ale též v dalších ukazatelích, které mohou ovlivnit dary a účinnost poskytování rozvojové pomoci vůbec.¹⁶

Česká republika může považovat své počáteční postavení za první stadium zapojování se do vytváření možnosti a podmínek pro poskytování rozvojové pomoci, ale nikoli již plně srovnatelné ani např. s Lucemburskem, s Islandem, s Portugalskem a s dalšími státy OECD. Tato skutečnost je brána v úvahu zvláště z hlediska úrovně celkových závazků a čerpání oficiální rozvojové pomoci (ODA) nebo příspěvků na čisté toky zdrojů do rozvojových zemí. Nyní není zřejmě příliš důležité poměřovat pravděpodobnou výši celkových toků, ODA apod. v podílu k hrubému národnímu produktu. Bude však užitečnější detailněji přemýšlet o tom, jak vytvářet dostatečné podmínky pro tvorbu adekvátních zdrojů pro

ODA a jiné součásti rozvojové pomoci, tedy celkových příspěvků na pomoc z veřejných, ale i soukromých fondů, pro jejich podchycení a též pro efektivní výkaznictví. Bude to zřejmě vyžadovat nejen zpracování koncepce, doktríny atd. pro poskytování rozvojové pomoci v rámci vztahů s rozvojovými zeměmi. Adekvátní podchycení poskytované pomoci v rámci vládních, nevládních, soukromých a podnikatelských aktivit, nevládních organizací a dalších může přispět k optimalizaci jejího využití. Propracování systému rozvojové spolupráce a pomoci, jeho zavedení do zahraničněpolitické a ekonomické praxe bude vyžadovat koordinaci a spolupráci u všech zmíněných a dalších aktivit. Systém aktivit spojených s pomocí bude záviset též na jejich prezentaci v parlamentu, ve vládních úřadech, ve sdělovacích prostředcích, na veřejnosti a zvláště na všech místech, která by se mohla podílet na tvorbě zdrojů, na jejich efektivní alokaci a na kontrole jejich využití.

Systém rozvojové spolupráce a pomoci bude vyžadovat rovněž dobrou znalost rozvojových aktivit a programů, projektů v rozvojových zemích (např. dřívější Akční plán z Lagosu pro Afriku, plán Organizace OSN pro průmyslový rozvoj – UNIDO, Program OSN pro rozvoj – UNDP), dále znalost regionálních a lokálních projektů, integračních procesů a cílů atd. Mezi některými významnými programy mohou být uvedeny např. ty, které se realizují za účasti Konzultativní skupiny Světové banky (Consultative Group of the World Bank), Mezinárodní rozvojové agentce (IDA), Zvláštního programu pro Afriku Světové banky (Special Programme for Africa of the World Bank), Evropského fondu Evropské unie pro přidružené země Afriky, karibské a pacifické oblasti (European Development Fund of the European Union for ACP countries), a další rozvojová schémata mezinárodních, regionálních a lokálních institucí. Jen OECD a její Výbor pro rozvojovou pomoc uvádějí pro výkaznictví o poskytování ODA, oficiálních a dalších tocích zdrojů do rozvojových zemí několik desítek položek. Mnohé výdaje spojené s rozvojovou spoluprací, které odpovídají charakteristikám a příslušným definicím této organizace a jsou zahrnuty do výkazů, mohou být začleněny do poskytnuté rozvojové pomoci.¹⁷

Také v případě České republiky a za jejích vnitřních a vnějších podmínek jsou důležité disponibilní dlouhodobé úvěry, zdroje na jejich garantování. Potřebujeme též konkurenceschopné úvěrové podmínky s úrokovými sazbami kolem 4–5 %, s odkladem splátek–karencí asi 5 let a s celkovou dobou splatnosti 20 let a více. Např. v roce 1988 Tchaj-wanská vláda založila Fond pro mezinárodní hospodářskou spolupráci, jenž může poskytovat následující úvěrové podmínky: úroky 3–5 %, období splacení úvěru 10–25 let a dobu karencí 3–7 let. Je rovněž známé, že Tchaj-wan má dostatek investičního kapitálu, ale nepříliš rozvinutou základnu těžkého průmyslu pro větší vývozy. Je pravděpodobné, že tato země je schopná spolupracovat v trianglových obchodních transakcích na trzích třetích zemí.¹⁸

Korejská republika má rovněž založen Fond pro hospodářskou rozvojovou spolupráci (Economic Development Co-operation Fund), který byl využíván pro financování vývozu železničních vagonů do Nigérie, na výstavbu silnic, dálnic, železnic, mostů a celkové infrastrukturní sítě v Indonésii. Technická spolupráce má hodně užitečných příkladů v četných rozvojových zemích. V mnoha z nich přetrvává stálý nedostatek kvalifikovaných lidských zdrojů. Také v této oblasti má Česká republika určité možnosti.¹⁹

Technické pomoci by měla být proto věnována větší pozornost v souladu s národními investičními programy rozvojových států i zemí dárců, s ekonomickými činnostmi, s podpůrnými akcemi apod. Konzultace a koordinace aktivit v rámci zájmů napojených institucí i společností v souladu s koncepcí rozvojové pomoci je předpokladem pro účinnou realizaci všech kroků v jednotě se zahraničněpolitickými a ekonomickými cíli. Tj. odpovídá též proexportně zaměřené růstové a rozvojové politice uvnitř státu a ve směru vývozu do rozvojových zemí. Jde o spolupráci s českým zajišťováním i pojišťováním vývozu v rámci EGAP, České exportní banky atd., a to i při vytváření dostatečných zdrojů pro tyto aktivity. Politika konkurenceschopnosti je určitým způsobem též napojena na otázky, vztahující se ke vztahům s rozvojovými zeměmi, k rozvojové spolupráci a k poskytování pomoci. Zahrnuje však daleko širší rámec faktorů na makroúrovni i mikroúrovni

vnitřních i vnějších ekonomických vztahů. Je jí věnována velká pozornost a zvláště podpoře vývozu i v souvislosti s pomocí a udržováním podílu zejména na významnějších trzích, jako je např. indický a další. Ani na tento rozměr vztahů bychom neměli zapomenout.²⁰

Uskutečňujeme první kroky ve směru rozvojové spolupráce a pomoci. Potřebujeme převzít zkušenosti z minulosti i ze současnosti naší země i dalších, které mají dlouhodobě a praktické znalosti z poskytování rozvojové pomoci, z podpory rozvojové spolupráce, z jejich dělení na rozdílné části. Potřebujeme pochopit, co můžeme využít pro pomoc, čisté celkové toky do rozvojových zemí, co je možné přijatelné vykazovat jako rozvojovou pomoc mezinárodním organizacím. Aktivitu více rozvinutých a zkušenějších ekonomik potvrzují, že toky zdrojů a jejich alokace jsou též využívány pro zajištění vlastních zájmů, ve prospěch efektivnosti vzájemných hospodářských vztahů s rozvojovými zeměmi.

¹ Viz Rapport sur le développement dans le monde 1991. Le défi du développement. Banque mondiale. Washington 1991, s. 15 a 27. Např. brazilské hospodářství potřebovalo pro dvojnásobné zvýšení svého hrubého domácího produktu na jednoho obyvatele po druhé světové válce 18 let, Indonésie 17 let, Korejská republika 11 let a Čínská lidová republika 10 let. Srov. též The Economist: Rich North, hungry South. October 1st, 1994, s. 15–16.

² Viz tamtéž, s. 16. V roce 1989 byl podíl rozvojových zemí na průměrném hrubém domácím produktu na jednoho obyvatele ve srovnání s výší v zemích OECD v asijských státech 2 812 \$, tj. 28 % výše OECD, v latinskoamerických zemích 3 164 \$, tj. 31 %, v subsaharské Africe 513,5 \$, tj. jen 5 %, a v zemích střední a východní Evropy představoval 5 618 \$, tj. 56 %, a u celku rozvojových zemí to bylo 2 796 \$ a 28 % z průměru OECD zemí, který činil 10 104 \$ = 100 %. Dále srov. IMF Survey. World Economic Outlook. October 14, 1991, s. 301–302, kde se hovoří o evropských rozvojových zemích. Je rovněž známo, že podle the World Development Report 1994, World Bank, s. X, 162–163, jsou mezi zeměmi s vyšším středním příjmem zařazeny jediné Maďarsko s 2 970 \$ HNP na jednoho obyvatele, Bělorusko s 2 930 \$, Slovinsko s 6 540 \$, ale i Brazílie, Malajsie a Mexiko, dále též Řecko se 7 290 \$ a Portugalsko se 7 450 \$. Česká republika je podle této zprávy řazena mezi země se středním nižším příjmem, tj. její HNP na jednoho obyvatele byl vykazován ve výši 2 540 \$. Země se středními příjmy jsou ty, jež mají příjmy vyšší než 675 \$ a do 8 356 \$ v roce 1992 (další dělení je na země s nižšími středními příjmy do 2 695 \$ a nad tuto hranici jsou země s vyššími středními příjmy). Země s vysokými příjmy jsou ty, jež vykazují HNP na 1 obyvatele vyšší než 8 356 \$ a více v roce 1992. Např. Rakousko mělo tento ukazatel ve výši 22 380 \$. Srov. dále WDR 1994, s. 220–221.

³ Srov. IMF Survey. Developing Country Experience Testifies to Importance of Sound Policies. August 8, 1994, s. 254.

⁴ Viz World Economic Survey 1992. Current Trends and Policies in the World Economy. U.N. New York 1992, s. 198–199. Srov. UN Development Decade for 1990s, World Bank Committee for Development. IMF Survey, November 4, 1991, s. 327–330.

⁵ Viz Salim, E.: Towards a Sustainable Future. SID Development 1991:2, s. 62. Během let 1985–1990 bylo jen mírné snížení přírůstu obyvatelstva, ale vzrostl počet lidí spadajících pod linii chudoby o 80 mil. osob, tj. těch, kteří mají příjem nižší než 370 \$ ročně (v paritě kupní síly roku 1985). Na seznamu OSN nejméně rozvinutých rozvojových zemí je nyní zařazeno 47 zemí. Srov. též International Monetary and Financial Issues for the 1990s. Volume II. Research papers for the Group of Twenty-Four. Taylor, L.: The World Bank and the Environment: the World Development Report 1992. U.N. New York 1993, s. 62–63.

⁶ Viz Sand, Klemens van de: Zásady a struktura německé rozvojové politiky. Vystoupení na mezinárodním semináři ÚMV, listopad 1994. In: Rozvojová pomoc ve vztazích průmyslově vyspělých a rozvojových zemích. Studijní sešity, 1/1995. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1995.

⁷ Viz Coopération pour le Développement Rapport 1993. OECD, Paris 1994. Exploiter le succès déjà remportés. Le nouveau contexte, s. 3–5. V roce 1965 byl podíl kalorií dostatečných denně pro jednoho obyvatele dosažen jen ve 25 rozvojových zemích, ale v roce 1990 to bylo již v 50. státech. Stejně zlepšení se projevilo v zápisech a návštěvnosti škol, naopak se snížil počet dětí narozených v rodinách v Asii a v některých zemích Latinské Ameriky.

⁸ Zmíněné prognózy zahrnují údaje z LINK projektu OSN, WEFA Group, DRI/Mc Graw Hill a dalších. Rapport sur développement, s. 33.

⁹ Srov. The Economist, April 2nd, 1994. U.S. News & World Report, April 4, 1994. Time, January 16, 1995. IMF Survey, February 6, 1995. El País, de 16 de enero de 1995, 17 de febrero de 1995, O Globo, 5 de janeiro de 1995. Lidové noviny, 5. 1. 1995.

¹⁰ Průměrná míra světových úspor poklesla z asi 21,8 % ze začátku 70. let na 19,9 % v polovině 80. let. Srov. International Monetary and Financial Issues for the 1990s. Vos, R.: Prospects of Financial Flows to Developing Countries in the 1990s: the Global Macroeconomic Trade-offs, s. 3–4, 7, 9 a 14. Za dvě poslední dekády (70. a 80. léta) tyto globální požadavky v průměru představovaly kolem 0,3 % celkového světového hrubého národního produktu.

¹¹ Japonsko mělo z dlouhodobého hlediska nejvyšší míru úspor a investic, i když poněkud se snižující ve srovnání se 70. léty, a to 36,52 % a pak 30,38 % v letech 1983–1985 a 32,58 % v letech 1986–1990. Přitom hrubé inves-

tice ve vztahu k hrubému národnímu produktu poklesly z 35,11 % na 29,81 % v letech 1986–1990. Po něm následovaly jako celek východoasijské země a ostatní země OECD apod. Také míry těchto ukazatelů historicky klesaly. Naopak od 70. let stále rostly míry úspor a investic u Čínské lidové republiky a u východoasijských zemí. Rozdíl byl však ve složení těchto faktorů. V Číně byly tyto utvářeny hlavně ve veřejném sektoru. Srov. International Monetary..., Annex, s. 47–53.

¹² Viz tamtéž, s. 53–54. Požadavky na vnější finanční zdroje jsou poněkud nadhodnoceny u zemí střední a východní Evropy a Společenství nezávislých států, u nichž se zároveň kalkulovalo s předpokládaným růstem v průměru 7 % ročně. Proto byl požadavek u Collinse a Rodrika z roku 1990 odhadován pro uvedenou skupinu zemí ve výši 915 mld. \$, ale u Papadia et. al. 340 mld. \$ a z hlediska Mezinárodního měnového fondu v roce 1991 jen 90 mld. \$ ročně. Projevily se však další korekce a změny odhadů. Pro státy střední a východní Evropy to mělo být též 344 mld. \$ a pro SNS 571 mld. \$ do roku 2001 ročně. Pro všechny rozvojové země byly odhady 180 mld. \$ u Fishlowa, 43 mld. \$ u Taylora z roku 1990, pro země subsaharské Afriky 28 mld. \$ dle Světové banky z roku 1991, tedy z rozvojových zemí nejvyšší. Pro země Asie se počítalo od 18 do 23 mld. \$, pro státy Latinské Ameriky od 8 mld. \$ až do 61 mld. \$ jen do roku 1995, což rozvádí uvedený pramen na s. 53, pak dále v tabulce č. 3, na s. 17. Kalkuluje se s nízkými a vysokými požadavky na finanční zdroje. Vcelku je to pro všechny rozvojové země, pro státy střední a východní Evropy a pro Společenství nezávislých států při nízkém odhadu na 90. léta 98 mld. \$ a při vysokém 573 mld. \$, tj. 0,7 % a 2,7 % světového hrubého národního důchodu v roce 1990. Odhady byly v různých případech kalkulovány dle rovnice: čisté převody = čisté čerpání střednědobého a dlouhodobého dluhu + granty z veřejného sektoru + čisté přímé zahraniční investice – splátky úroků ze zahraničního dluhu – prokázané remitence. V případě čistých toků zdrojů je kalkulace stejná, ale bez položky vnějších splátek a remitencí. U zemí subsaharské Afriky kalkulovala Světová banka na základě současných projekcí běžných účtů platební bilance a toků ročních finančních zdrojů. Požadavky pak vyzněly na 28 mld. \$, zatímco přítok kapitálu byl v roce 1990 odhadován na 17 mld. \$, viz s. 18.

¹³ Viz The Financial Times, February 22, 1995.

¹⁴ Srov. Měsíční statistický přehled vývozu a dovozu České republiky. MPO, 28. září 1994, s. 5–6, dále stejný pramen z 5. října 1993, s. 12–13, a dále též pramen z 3. února 1994, s. 13. V roce 1993 české dovozy dosahovaly 12,39 mld. \$ a vývozy 12,14 mld. \$. Za osm měsíců roku 1994 byly dovozy 8,8 mld. \$ a vývozy 8,4 mld. \$. Ve srovnání se stejným obdobím roku 1993, kdy to bylo jen 7,99 mld. \$ a 7,75 mld. \$, došlo ke zvýšení obou položek.

¹⁵ Srov. Development Assistance Manual OECD, Paris 1992, s. 125–126. Dále WDR 1994, IBRD, New York 6/1994, s. 163, 166–167 a 221. Coopération pour le Développement, Rapport 1993, s. 176–177. Rakousko mělo v roce 1992 celkový hrubý domácí produkt kolem 185,23 mld. \$ a v přepočtu na jednoho obyvatele 22 380 \$, ORP 556 mil. \$, tj. 0,30 % jeho HNP a celkové dlouhodobé převody zdrojů 817 mil. \$, tj. 0,45 % hrubého domácího produktu. Česká republika měla celkový hrubý domácí produkt 26,187 mld. \$ (hrubý domácí produkt a jeho komponenty jsou v běžných cenách) a hrubý domácí produkt v přepočtu na jednoho obyvatele 2 540 \$ v roce 1992. V paritě kupní síly by to bylo dle uvedeného pramene 7 160 \$ a v případě Rakouska 18 350 \$ (extrapolováno z odhadů indexu spotřebitelských cen v roce 1990).

¹⁶ Viz Development Assistance Manual. OECD, Paris 1992, s. 77 a 89. Instrukce a společnosti ČR by mohly podle svých podmínek a možností využívat též další nástroje poskytování pomoci, jako je Sektorový program pomoci (Sector Programme Assistance), Sektorové půjčky Světové banky na stabilizaci (Sectorial Adjustment Loans of the W.B.), schéma na společné financování, kofinancování operací (co-financing operations scheme – ECOs), které jsou též částečnými garancemi na obchodní úvěry pro přijaté projekty středně velkých podniků soukromého sektoru. Dalším schématem je např. schéma na podporu vývozních úvěrů (export-credit enhanced leverage scheme – EXCEL), které je formou pomoci dlužníkům ze středně velkých podniků soukromého sektoru. Tyto formy jsou financovány prostřednictvím Mezinárodní finanční společnosti (International Finance Corporation – IFC) nebo přes Mnohostrannou agencii pro zajišťování investic (Multilateral Investment Guarantee Agency – MIGA). Srov. 1990 Report. Development Co-operation OECD. Paris 1990, s. 130. Možnosti vykazování a zahrnování položek do rozvojové pomoci naznačuje materiál OECD DAC (88) 10 z 24. 2. 1988, s. 84–92.

¹⁷ Podmínky pro tyto transakce byly v roce 1989 následující: úroková sazba 3,5 %, karence–odklad první splátky 7 let a doba splácení 25 let. Konkrétní podmínky v místě vyžadují též znalost výroby domácích stavebních materiálů, množství, schopnosti vyrábět v potřebné kvalitě, nutnost a výše dovozu atd. Vcelku to vyžaduje dostatek informací a kvalifikovaný personál na příslušném místě.

¹⁸ Viz 1990 Report. OECD Development Co-operation, s. 165.

¹⁹ Viz Development Assistance Manual, s. 51–52.

²⁰ Viz The Financial Times, February 15, 1995.

Poznámka: Některými otázkami rozvoje a rozvojové pomoci ve vztazích průmyslově vyspělých a rozvojových zemí se zabýval mezinárodní seminář, organizovaný Ústavem mezinárodních vztahů, konaný 29.–30. 11. 1994. Některé části ze svého příspěvku, předneseného na tomto semináři, použil autor při zpracování této stati.